

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 2, Temmuz/July 2025]

Mehmet Yusuf ASLAN

<https://orcid.org/0000-0003-0022-5579>

Dr.

myusufaslan21@gmail.com

Dicle Üniversitesi

<https://ror.org/0257dtg16>

Silvan Meslek Yüksekokulu

Anlatıcı ve Toplum Bağlamında Masallarda Dini Unsurların Kullanıldığı Formeller Üzerine Bir Değerlendirme

*An Evaluation On The Formels In Which Religious
Elements Are Used In Tales Within The Context Of The
Narrator And Society*

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 23.05.2025

Kabul Tarihi | Date Accepted: 08.07.2025

Yayın Tarihi | Date Published: 20.07.2025

Atıf | Citation

Aslan, M.Y (2025). Anlatıcı ve Toplum Bağlamında Masallarda Dini Unsurların Kullanıldığı Formeller Üzerine Bir Değerlendirme. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9(2), 1080-1100. <https://doi.org/10.34083/akaded.1705247>

Aslan, M.Y (2025). An Evaluation On The Formels In Which Religious Elements Are Used In Tales Within The Context Of The Narrator And Society. *Journal of Academic Language and Literature*, 9(2), 1080-1100. <https://doi.org/10.34083/akaded.1705247>

Makale Bilgisi | Article Information

Değerlendirme Review Reports	Çift Taraflı Kör Hakemlik (İki İç Hakem+İki Dış Hakem) Double-blind. (Two External Referees)
Etik Beyan Ethics Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur Ethical principles were followed during the preparation of this study
Etik Kurul Belgesi Ethics Committee Approval	Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir Article does not require an Ethics Committee Approval.
Etik Bildirim Complaints	adeddergi@gmail.com
Çıkar Çatışması Conflicts of Interest	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Benzerlik Taraması Similarity Checks	Yapıldı Yes - iThenticate
Telif Hakkı ve Lisans Copyright&License	Yazarlar, dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler. Bu çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır Authors publishing with the journal retain the copyright. This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International

© Mehmet Yusuf ASLAN | Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

Öz

Masallar, toplumların kültürel ve dinî kimliklerini kuşaktan kuşağa taşıyan dinamik sözlü anlatılardır. Anlatıcılar, bu metinleri yalnızca aktarmakla kalmaz; kişisel deneyimleri, dinî inançları ve toplumsal değerlerle harmanlayarak yeniden şekillendirir. Masalın atmosferi, ses tonu, jestler ve dinleyici etkileşimiyle zenginleşirken, eklenen yerel unsurlar ve dinî motifler metni özgün kılar. Özellikle besmele, dua ve selam gibi İslami referanslar formeller aracılığıyla masallara nüfuz eder, evrensel temaları yerel bir kimlikle buluşturur. Başlangıç, bağlayış ve bitiş formelleri, toplumun tevhit inancını, ahiret beklentisini ve ahlaki değerlerini yansıtır. “Çok söylemesi günahmış” gibi ifadeler, dilin sorumluluğuna dair dinî öğretilerle örtüşürken, şeytana lanet okuma sahneleri toplumsal korunma arzusunu simgeler. Anlatıcı, dinleyiciyi masala davet ederken, dualarla ruhsal bir bağ kurar ve geçmişle gelecek arasında köprü olur. Bu çalışma, masalların kültürel hafıza ve dinî kodların taşıyıcısı olduğunu vurgular. Anlatıcıların rolü, formellerin sembolik derinliği ve dinleyici etkileşimi, masalları sabit metinler olmaktan çıkarıp yaşayan bir sanata dönüştürür. Sonuç olarak masallar toplumsal kimliğin, inancın ve kolektif bilincin izlerini taşıyan kültürel miraslardır. Bu çalışma, Türkiye sahasına ait halk masallarında yer alan başlangıç, bağlayış ve bitiş formellerindeki dinî unsurları, anlatıcı ve toplum yapısı bağlamında inceleyerek masalların kültürel kimlik ve dinî miras taşıyıcısı olarak işlevini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma, yalnızca Türkiye’ye özgü masal örnekleriyle sınırlı olup, formeller dışındaki anlatı unsurları incelenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Masal, formel, din, anlatıcı, toplum

Abstract

Fairy tales are dynamic oral narratives that carry the cultural and religious identities of societies from generation to generation. Narrators not only transmit these texts but also reshape them by blending them with personal experiences, religious beliefs and social values. While the atmosphere of the tale is enriched by the tone of voice, gestures and listener interaction, the added local elements and religious motifs make the text unique. In particular, Islamic references such as the five prayers, prayers and greetings permeate the tales through formulae, bringing together universal themes with a local identity. Expressions such as ‘it is a sin to say too much’ coincide with religious teachings on the responsibility of language, while scenes of cursing the devil symbolise the desire for social protection. While the narrator invites the listener to the tale, he establishes a spiritual connection with prayers and becomes a bridge between the past and the future. This study emphasises that fairy tales are carriers of cultural memory and religious codes. This study aims to reveal the function of fairy tales as a carrier of cultural identity and religious heritage by analysing the religious elements in the beginning, binding and ending formulae of folk tales belonging to the field of Turkey in the context of narrator and social structure. The research is limited only to Turkish folk tale examples and narrative elements other than formulae are not analysed.

Keywords: Tale, formel, religion, narrator, society

Giriş

Masallar, insanlığın kolektif hafızasını taşıyan ve kültürel mirasın kuşaklar arasında aktarılmasını sağlayan sözlü anlatılardır. Toplumların yaşantılarını, düşünce biçimlerini ve dünyaya bakışlarını yansıtan bu anlatılar, aynı zamanda ait oldukları kültürel bağlamın izlerini taşır. Masal anlatıcıları ise anlatıyı yalnızca aktaran değil, onu toplumsal koşullara, dinleyici beklentilerine ve kendi yorumlarına göre dönüştüren yaratıcı bireylerdir. Anlatıcının kişisel deneyimleri, inançları ve içinde bulunduğu kültürel ortam; masalın üslubunu, içeriğini ve aktarım biçimini doğrudan etkiler. Bu yönüyle masallar, sözlü kültürün canlı ve dönüşen bir parçası olarak her anlatımda yeniden inşa edilir.

Masal anlatıcıları, metinleri yalnızca aktarmakla kalmaz, aynı zamanda toplumun kolektif bilincini besleyen ahlaki ve manevi öğretileri de içselleştirir. Ses tonu, jest ve mimiklerle oluşturdukları atmosfer, dinleyiciyi masalın büyülü dünyasına davet ederken, ekledikleri yerel unsurlar ve dinî motiflerle metni özgünleştirir. Özellikle İslami referanslar, dua, besmele, selam gibi formeller aracılığıyla masallara nüfuz eder ve anlatıyı evrensel olduğu kadar yerel bir kimlikle donatır. Anadolu masallarında sıkça karşılaşılan “Allah’ın rahmeti üzerinize olsun” gibi ifadeler veya şeytana lanet okuma sahneleri, toplumun dinî hassasiyetlerinin ve korunma arzusunun bir yansımasıdır.

Toplumun dinî yapısı masal formellerinin oluşması, masalların içeriği, teması ve karakterleri üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Dinî inançlar ve öğretiler, masalların oluşturulmasında ve aktarımında önemli bir kaynak teşkil eder ve bu etkiler çeşitli şekillerde kendini gösterebilir. Dinî semboller ve ritüel öğeler hem formellerde hem masalların anlatımında önemli bir yer tutar. Bu semboller, dinin kimliğini yansıtır ve bu yolla kültürün aktarımına katkıda bulunur. Masal anlatımında önemli bir yer tutan formeller, yüzeyde görünen yapısal unsurların ötesinde, derin sembolik anlamlar taşır ve toplumların kültürel değerlerini yansıtır. Bu formeller, şathiyelede olduğu gibi, dikkatli bir çözümleme ile ortaya çıkarılabilecek çok katmanlı ve gizil anlamlar barındırır. Bu gizli anlamlar, yaşamın doğası, insan ilişkileri ve tasavvuf gibi konulara dair derinlemesine bilgi sunar.

Bu çalışma, masal anlatıcılarının toplumsal ve dinî kodları metinlere nasıl entegre ettiğini, formeller aracılığıyla bu kodların nasıl aktarıldığını ve dinleyiciyle kurulan etkileşimin masalın biçimini nasıl şekillendirdiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, masalların başlangıç, bağlayış ve bitiş formellerinde yer alan dinî temaların, toplumun tevhit inancı, ahiret algısı ve ahlaki değerleriyle nasıl örtüştüğü üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, “Bir varmış bir yokmuş” gibi kalıp ifadelerin ardındaki derin anlamlar, dinî sembolizm ve tasavvufi boyutlar ele alınacak; anlatıcıların toplumsal vicdanı nasıl temsil ettiği sorgulanacaktır.

Nitel bir araştırma yöntemi benimsenerek Türkiye sahası halk masallarından seçilen örnekler üzerinden analiz yapılmış olan bu çalışmada anlatıcı ve toplum yapısı bağlamında masalların başlangıç, bağlayış ve bitiş formellerinde yer alan dinî unsurlar

üzerinde durulmuştur. Masalların salt bir anlatı olmanın ötesinde, kültürel kimliğin ve dinî mirasın taşıyıcısı olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Anlatıcıların rolü, toplumun değerleriyle harmanlanarak masalların nasıl yaşayan bir sanat formuna dönüştüğü, bu süreçte dinî unsurların işlevi ve formellerin sembolik derinliği üzerinden analiz edilmiştir. Yalnızca Türkiye coğrafyasına ait masal örneklerinin kullanılması ve formeller dışındaki anlatı unsurlarının (olay örgüsü, karakterler vb.) incelenmemesi çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

1. Anlatıcı ve Toplum Yapısının Masal Metinlerine Yansıması

Masal anlatıcıları, anlatıya hem içerik hem de biçim açısından büyük ölçüde etki ederler. Masallar, sözlü kültürün bir parçası olduğu için anlatıcının inancı, yaşadığı toplumun kültürel yapısı, bilgi birikimi, anlatım tarzı ve dinleyiciyle kurduğu etkileşim, masalın aktarım biçimini ve algılanışını doğrudan şekillendirir.

Anlatıcı sadece bir masal aktarımcısı değil, aynı zamanda bu masalı yeniden şekillendiren ve dinleyici kitlesine göre özelleştiren bir sanatçıdır. Anlatıcının rolü, masalın içeriğini ve üslubunu, dinleyicilerin yaşına, kültürel arka planına ve ilgi alanlarına göre uyarlamakta yatar. Bu uyarlama süreci, masalın dinleyiciye daha etkili ve anlamlı bir şekilde ulaşmasını sağlar. Anlatıcının masalı yeniden üretmesi, onun yaratıcılığını ve yorum yeteneğini ortaya koyar. Her anlatımda masalın ruhu korunurken anlatıcının kişisel bakış açısı ve deneyimleri de masala eklenir. Bu durum, masalın her defasında farklı bir biçimde canlanmasına ve dinleyiciler için benzersiz bir deneyim sunmasına olanak tanır. Dolayısıyla anlatıcı sadece bir bilgi ileticisi olmaktan öte masalı canlı bir sanatsal ifade biçimine dönüştüren bir figürdür. Bu da masalın zamana, mekâna ve dinleyicilere göre sürekli evrim geçirebilme yeteneğini gözler önüne serer (Başgöz, 1988, s. 25-29). Bu nedenle masal anlatıcılarının anlatıya etkisi üslup, içerik, anlatımın biçimi ve dinleyici ile kurulan etkileşim açısından değerlendirilebilir. Masal anlatıcısı, masalın atmosferini oluştururken ses tonu, jest ve mimiklerinden yararlanarak anlatıyı canlı tutar. Bunun yanı sıra, anlatıcıların masallara eklemeler yaparak anlatıyı yerelleştirdiği de görülmektedir. Masal anlatıcısının anlatımında kullandığı çeşitli teknikler masalın atmosferini değiştirir. Anlatıcının ses tonu, jestleri ve mimikleri, dinleyiciler üzerinde duygusal bir etki yaratır ve masalın içindeki karakterler ile olayları daha canlı hale getirir. Bu, dinleyicilerin masala daha fazla bağlanmasını ve masalı daha derinlemesine hissetmelerini sağlar. Bununla birlikte anlatıcıların masallara eklemeler yaparak anlatıyı yerelleştirmesi, masalın kültürel ve coğrafi bağlamlarını ön plana çıkarır. Bu durum, masalı sadece evrensel değil aynı zamanda dinleyicilerin kendi yaşamlarına, deneyimlerine ve kültürlerine uygun hâle getirilen bir anlatım hâline getirir. Yerelleştirme, masalın anlamını zenginleştirirken, dinleyicilere ait oldukları toplulukla bağ kurmalarını sağlayan unsurları ekler. Masallar, anlatıldığı her bölgede ve her anlatıcıyla birlikte yeniden şekillenir. Bu, masalların sabit bir biçime sahip olmadığı, her anlatıcının kendi bakış açısı ve çevresiyle masalı farklı bir şekilde yeniden oluşturduğu anlamına gelir. Her anlatıcı, yaşadığı bölgenin kültürel özelliklerini, sosyal yapısını ve değer yargılarını masallara yansıtır. Örneğin, bir anlatıcı bir kasabada, bir

diğeri köyde masal anlatırken, her ikisinin anlatımı farklı olacaktır. Anlatıcının dinî inancı ve kişisel bakış açısı da masalların içeriğini etkiler. Masallarda yer alan karakterler, olaylar ve öğretiler, anlatıcının dünya görüşünü yansıtır. Eğer anlatıcı dinî değerlere sıkı sıkıya bağlıysa, masalda dinî öğeler ön plana çıkabilir (Şimşek, 2002, s. 109).

Sözlü kültürlerde anlatı, dinleyiciyle kurulan etkileşim üzerinden özgünlük kazanır; anlatıcı, öyküyü her defasında yeniden biçimlendirerek sunmak durumundadır. Bu gelenekte tekrarlar önemli bir yer tutar, ancak eski kalıplar tamamen terk edilmez, yeni bağlamlara göre yeniden düzenlenir (Ong, 2013: 58). Masalcının anlatım sürecindeki ruh hâli, masalı nasıl şekillendirdiğini belirleyen önemli bir unsurdur. O, sadece bir olay anlatıcısı değildir; masalın içinde duygu, adalet anlayışı ve bireysel yorumunu da katar. Bu bağlamda, masalcı genellikle mazlumlardan, zayıflardan ve haksızlığa uğrayanlardan yana tavır alır. Anlattığı hikâyelerde bu durumu hissettirmek için belirli kelime seçimleri ve vurgular kullanır. Bir anlamda, halkın vicdanını ve duygularını masal aracılığıyla dile getirir. Masalların yapısı şiir gibi katı kurallara sahip değildir. Her anlatıcı, aynı masalı farklı kelimelerle anlatabilir. Ancak, masalların belirli motifleri sabittir. Örneğin, kötü karakterlere karşı mücadele eden kahramanlar, büyülu nesneler veya kaderin iyi insanları ödüllendirmesi gibi öğeler çoğu masalda değişmez. Fakat masalcı, bu sabit yapıyı kendi üslubuyla süsleyerek, anlatımı özgün bir hâle getirebilir. Bu süreçte, masalın içeriği sabit kalsa bile, anlatıcının ruh hâli ve anlatım tarzı her performansta değişebilir. Masalcılar anlatı sırasında masala yeni unsurlar ekleyebilirler. Bazen doğaçlama yaparak olayları genişletir, dinleyicinin ilgisini canlı tutmak için ek açıklamalar getirirler. Anlatıcı, anlatıyı sadece mekanik bir şekilde aktaran biri değildir; o, masalı kendi dünyasıyla birleştirerek adeta yeniden üretir. Hatta bazen masal kahramanıyla özdeşleşerek, anlatımı daha etkileyici hâle getirebilir. Bu da gösteriyor ki, masallar yalnızca anlatılan olaylardan ibaret değil, aynı zamanda anlatıcının duygu dünyasının da bir yansımasıdır (Sakaoglu, 2015, s. 130). Masal metinleri, yalnızca bir anlatımdan ibaret olmayıp, anlatıcının kişisel üslubunu, deneyimlerini ve kültürel değerlerini yansıtan derin ve dinamik eserlerdir. Anlatıcı, kullandığı dil, anlatım tarzı ve ifadelerle yansıyan bireysel damgasıyla masala özgünlük katar. Kendi yaşamı ve gözlemleri aracılığıyla masalın içeriğini zenginleştirirken, toplumsal normları ve kültürel değerleri de anlatının bir parçası hâline getirir. Aynı zamanda, sözel ifadeler ve yaratıcılık sayesinde masallar evrim geçirir ve anlatıcı her anlatımda dinleyiciyle etkileşim kurarak masalın ruhunu ve karakterini şekillendirir. Dolayısıyla masal metinleri, anlatıcının mührünü üzerinde taşıyan metinler olup anlatıcının kimliğini ve toplumun tarihini taşıyan, kuşaktan kuşağa aktarılan ve yaşatılan kültürel miraslardır (Özkaynak, 2013, s. 66).

Masallar, kültürel mirasın önemli bir parçası olup anlatıcılar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu süreçte her anlatıcı kendi kişisel yorumlarını ve deneyimlerini masallara katarken, aynı zamanda yaşadığı toplumun bütün değerlerinden de etkilenir. Masallar, anlatıcılar aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarıldıkça içeriklerinde değişiklikler meydana gelir. Bu değişiklikler, anlatıcının kişisel

yorumlarına, yaşadığı dönemin toplumsal ve dinî değerlerine bağlı olarak şekillenir. Dolayısıyla masallar sadece kuru bir anlatımdan ibaret değiller; zamanla değişen, evirilen ve zenginleşen bir yapı kazanır. Anlatıcıların kendi yaşam öyküleri, karakter algıları ve dünya görüşleri, masalların içeriğine doğrudan yansır. Örneğin, bir anlatıcı masalda cesaret ve kahramanlık temalarını vurgularken, bir diğeri toplumsal dayanışma ve yardımlaşma duygularını öne çıkarabilir. Bu durum, aynı masalın farklı versiyonlarının ortaya çıkmasına neden olur. İçerik değişiklikleri, bireysel ve kolektif deneyimlerin birleşimi olarak, dinleyici üzerinde farklı etkiler yaratabilir. Toplumsal ve dinî değerler de masalların dönüşümünde önemli bir rol oynar. Belirli bir kültürde, ahlaki normlar ve dinî inançlar, masalların içeriğini şekillendirebilir. Örneğin, bir toplumun kadın ve erkek rollerine ilişkin algıları, masallardaki karakterler ve olay örgüsü üzerinde doğrudan etkili olabilir. Bu nedenle, masalların dönemsel ve mekânsal bağlamı göz önünde bulundurulduğunda her kuşakta yeni anlamlar kazanarak daha da derinleşir.

Masal anlatıcıları, dinleyicilerinin tepkilerini gözlemleyerek anlatılarını şekillendirir. Bu etkileşim, anlatının dinleyiciye uygun hâle getirilmesini, kimi zaman masala eklemeler yapılmasını ya da bazı bölümlerin kısaltılmasını sağlar. Çocuklara anlatılan masallar, daha az korku unsuru içerecek şekilde yumuşatılabilirken, yetişkinler için anlatılan masallarda mizahi ya da hiciv unsurları artırılabilir. Masal anlatıcıları, dinleyicilerinin ilgi ve tepkilerine dikkat ederek, anlatılarını bu geri bildirimlere göre uyarlıyorlar. Bu, anlatıcının sadece bir aktarımcı değil, aynı zamanda dinleyiciyle etkileşimde bulunan bir sanatçı olduğunu gösterir. Bu etkileşim, masalın içeriğinin zenginleşmesini veya sadeleşmesini sağlar. Örneğin, dinleyiciler bir konuya ilgi gösterirse, anlatıcı o temayı daha fazla açabilir veya eklemeler yapabilir. Öte yandan, dinleyicilerin dikkatinin dağılmaması için bazı bölümlerin kısaltılması da gündeme gelebilir. Bu bağlamda, masal anlatımı sadece bir anlatma süreci değil aynı zamanda dinleyici ile anlatıcı arasında sürekli bir diyalog ve uyum sürecidir.

2. Masallarda Kullanılan Dinî Unsurlar

Tamamen dinî konuları işleyen bir masal metnine rastlanmaz ancak anlatıcıların inanç yapılarının masal metinlerine yansımaları sonucu masallarda sık sık dinî motiflere rastlanır. Bir eğlence aracı olmanın ötesinde milletlerin kültürel zenginliklerini ve geleneklerini yansıtan önemli birer kaynak olan masallar, belirli bir topluluğun tarihini, değerlerini ve dünya görüşünü yansıtan unsurlar taşır. Bu yönüyle masallar, geçmişle günümüz arasındaki köprüleri kurarak, kültürel mirasın izlerini gün yüzüne çıkarır. Aynı zamanda, masallar farklı dinî inanç ve motifleri de içinde barındırdıkları için, bu anlatılar toplumsal normların ve inanç sistemlerinin anlaşılması adına da kritik bir rol oynarlar. Örneğin, masallarda yer alan öğretiler insanlar için yaşam felsefesi ve ahlaki değerler hakkında yol gösterici olabilir. Bu öğelerin zamanla nasıl evrildiği ise toplumsal değişimi ve dönüşümü ortaya koyan önemli bir göstergedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde masallar, sadece bir olay anlatımı değil aynı zamanda kültürel ve dinî bağların sürdürülmesi ve nesilden nesle aktarılması açısından da vazgeçilmez bir

unsurdur. Farklı dönemlerde ve koşullarda bu masalların bugüne ulaşması, toplumların geçmişle olan ilişkisini güçlendiren bir süreçtir.

Hiçbir anlatı ortaya çıktığı toplumun dinî inançları, gelenekleri ve göreneklerinden tamamen bağımsız düşünülemez; her kültürel üretim, içinde geliştiği toplumsal bağlamın izlerini taşır. Bir toplumun inanç sistemi, gelenekleri ve kültürel değerleri, onun ortaya koyduğu her türlü yapıya yansır. Dolayısıyla bu unsurlardan tamamen soyutlanmış bir anlatının var olması mümkün değildir (Türkan, 2007, s.132). Masallar, geçmiş toplumların dinî inançlarını, ahlâk anlayışlarını ve edebiyatlarını yansıtan birer kültürel aynadır. Yazılı tarihten daha fazla bilgi sunarak eski insanların dünya görüşünü ve değerlerini gözler önüne serer. I. Kunos, bu durumu “Masallar, hem eski zamanların dinini ve bu dinlerin nasıl olduklarını, hem de geçmiş zamanlarda yaşayanların edebiyatlarını, yargılarını, yazılmış tarihlerden fazla anlatır. Masal dediğimiz şey, her milletin dönen aynasıdır. Bu aynaya bakacak olursak hem eskilerin ibadetlerini hem de eski zamanların ahlâkını da görmüş oluruz.” (2001, s. 112) cümleleriyle dile getirmektedir. Masallar, yalnızca kurmaca metinler değil, aynı zamanda geçmiş toplumların dinî inançlarını, ahlâk anlayışlarını, edebiyatlarını ve kültürel yapılarını yansıtan önemli anlatılardır. Her anlatı, ortaya çıktığı toplumun dinî ve geleneksel unsurlarını içinde barındırır ve bu unsurlardan tamamen bağımsız düşünülemez. I. Kunos'un da belirttiği gibi masallar yazılı tarihten daha fazla bilgi sunarak geçmiş toplumların dünya görüşünü, ibadet biçimlerini ve değer yargılarını gözler önüne serer. Bu yönüyle masallar, bir milletin kültürel kimliğini anlamada önemli bir kaynak niteliğindedir.

Yapılan derlemeler neticesinde ortaya çıkan masallar arasında tamamen dinî temalara odaklanan bir anlatıya rastlanmaması dikkat çekicidir. Bununla beraber masal formellerinde ve masal metnini aralarına serpiştirilmiş dinî unsurlara rastlanmaktadır. Buralarda dinî unsurların kullanılmasının temelinde anlatıcıların ve toplumların inanç sistemi yatar. Bu anlatıcılar, kendilerinin ve yaşadıkları toplumun dinî ve kültürel arka planlarını masal metinlerine yansıtarak, dinî motiflerin sıkça ortaya çıkmasına neden olurlar. Anadolu sahası Türk masallarında dua motifinin kullanımı, dinî unsurların masalın kurgusal yapısı ile nasıl iç içe geçtiğine dair zengin örnekler sunmaktadır. Bu bağlamda, abdest, namaz ve dua gibi dinî ritüeller, masalların hem realist hem de olağanüstü dünyasında belirli işlevler üstlenmektedir. Öncelikle abdest ve namaz gibi ritüellerin masallar içerisindeki varlığı, anlatıcının inanç sistemini ve Anadolu toplumunun dinî pratiğini yansıtan önemli unsurlardır. Bu unsurlar genellikle karakterlerin manevi durumları ve ahlaki seçimleri ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin, bir karakterin abdest alarak dua etmesi, onun manevi bir güç arayışında olduğunu veya karşılaştığı zorluklara karşı bir ruhsal dayanıklılık aradığını simgeler. Bu tür ritüeller, karakterin arka plandaki dinî inançlarıyla örtüşen bir güç kaynağı olarak işlev görürken, anlatıya da derinlik katmaktadır (Eren, 2017, s. 371). Masallar genellikle insanların günlük yaşamlarına dair olaylar sunarken, dinî unsurların bu bağlamda entegre edilmesi önem arz eder.

Masallarda kullanılan diğer unsurlarda olduğu gibi dinî unsurların da kullanılmasında ana etken anlatıcıdır. Anlatıcılar dinî öğelere doğrudan veya dolaylı olarak yer verirler. Azadovski'nin ifade ettiği gibi “Dindar bir anlatıcı, masasında bir yolunu bulup sık sık Tanrı'nın adını anıyor. Masalı İncil'den alıntılar ve dinî sloganlarla dolduruyor. Kurnaz bir anlatıcının masasında ise, yeminler, zorla söz vermeler, açık saçık kahramanların hikâyeleri bol bulunuyor. Anlatıcı da var ki, şakaya, alay etmeye çok düşkün. Onların dilinde en ağırbaşlı bir olağanüstü masal bile gülünç, düzenbazlıklarla dolu bir kılığa bürünebiliyor. Masal anlatıcı da var ki, şiirsel bir dünyada yaşıyor; bunların zengin fantezileri var, bize sihirli dünyalardan renkli tablolar çiziyorlar. Bunların kimi sihirli eşyayı en ince noktalarına kadar tasvirden hoşlanıyorlar. Kimi gerçekçi anlatıcı da, günlük hayatı ve halk adetlerini olduğu gibi vermeyi yeğliyor.” (Azadovski, 1992, s. 50). Masallarda, anlatıcının sahip olduğu özelliklerin metinler üzerindeki etkisi belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Örneğin İmamlık yapan masal anlatıcıları, eserlerinde kahramanların davranışlarını dinî pratiğe bağlayan unsurlara sıkça yer vermektedirler. Bu çerçevede, besmele, selam gibi dinî ifade kalıplarının yanı sıra, abdest alma ve namaz kılma gibi dinî ritüellerin masal içerisinde yer bulduğu dikkati çekmektedir. Bu anlatıcıların masalarında kahramanlar birbirlerine “selamünaleyküm” şeklinde selam verirler, namaz kılarlar, birbirlerine dua ederler. Anlatıcının dinî kimliği, masalın içeriğini ve tematik yapısını şekillendirerek karakterlerin eylemleri üzerinde derinlemesine bir etki oluşturmakta, böylece masalların sadece eğlencelik bir anlatım değil aynı zamanda kültürel ve dinî değerlerin aktarıldığı bir araç olmasını sağlamaktadır.

3. Masallarda Dinî Unsurların Kullanıldığı Formeller Üzerine Bir Değerlendirme

Bazı araştırmacıların kalıp ifade ya da tekerleme diye adlandırdıkları formeller için farklı tanımlamalar yapılmıştır. Ali Berat Alptekin, “Hayvan Masallarının Formel Yapısı” adlı çalışmada formel için “Masalların bünyesinde bulunan kalıplaşmış ifadelerle formel adını veriyoruz.” der ve bu ifadeler aracılığıyla anlatıcı-dinleyici arasındaki ilişkinin sağlandığını belirtir. (Alptekin, 2000, s. 159). Ensar Aslan, Türk Halk Edebiyatı adlı çalışmada formel ifade ve tekerlemeyi birlikte kullanır. Aslan, konuyu detaylı bir şekilde ele almaz ve formel ifade için “Masalların başlangıç, bitiş ve diğer bazı yerlerinde belirli durumlarda söylenen kalıp sözler/ klişeler vardır. Bunlara tekerleme veya formel denir.” (Aslan, 2008, s. 274-275) şeklinde kısa bir tanım yapar.

Masal anlatıcıları, anlatıyı dramatize etmek için belirli tekrarlar ve ritmik söyleyişler kullanır. Bu kalıp sözler gerektiği yerde kullanmak üzere masal dağarcığında hazır bulunur. En acemi masalcı dahi masala en azından bir tat vermek istiyorsa bunları kullanmak zorundadır. Usta masalcıların geliştirdikleri uzun tekerlemeler vardır ve bunları masalın başında kullanır. Örneğin, “Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş...” gibi formüller, anlatının ritmini güçlendiren unsurlardır (Boratav, 2016, s. 86-87). Formellere masalın başında, sonunda ve -olayların akışına göre- metin içerisinde rastlamak mümkündür. Saim Sakaoğlu, bu formelleri söyleniş sebebine ve yerine göre beş guruba ayırır. Bunlar; 1. Başlangıç Formelleri, 2. Bağlayış (Geçiş) Formelleri, 3. Aynı

Olayın Tekrar Vukuunda Kullanılan Formeller, 4. Bitiş Formelleri ve 5. Çeşitli Formel Unsurlardır (Sakaoğlu, 2002, s. 250-264).

Masal anlatımında kullanılan formeller, yüzeydeki unsurların ötesinde derin ve sembolik anlamlar barındırmaktadır. Bu formeller aracılığıyla anlatılan kahramanlar ve olaylar, aslında toplumların kültürel kodlarını, değerlerini ve evrensel temaları yansıtan birer araçtır.

Şathiyeler gibi bu masal formelleri de derin ve gizli anlamlar taşır. Dikkatli bir inceleme ile bu sözlerin arkasındaki anlam katmanları keşfedilebilir. Bu gizli anlamlar, yaşamın doğası, insan ilişkileri ve tasavvuf gibi konulara dair zengin bilgiler sunar. Dolayısıyla, masallar sadece eğlencelik anlatılar olmaktan öte, çok katmanlı bir iç yapıya sahip olup, dinleyiciye düşünsel ve manevi derinlikler keşfetme fırsatı sunar. Anlatıcı, bu formelleri ustaca kullanarak, dinleyiciyi hem eğlendirir hem de düşündürür; böylece masalın derinliklerine bir yolculuk başlatır (Şimşek, 2019, s. 868). Bu formeller, dinleyicinin beklentilerini karşılayarak onları olayın içine çekmekle kalmaz aynı zamanda olayların ve karakterlerin altında yatan daha büyük temaları keşfetmeleri için bir kapı aralar. Her bir söz ve ifade, sembollerle dolu bir zenginliğe sahip olup dinleyiciyi düşünmeye ve sorgulamaya iten bir yapı oluşturur. Dolayısıyla masal anlatıcısı bu formelleri ustalıklı kullanarak hem eğlenceli bir deneyim sunar hem de dinleyicinin yaşam üzerine derin düşüncelere dalmasını sağlamak için zemin hazırlar. Bu kalıplar, anlatımın dinamizmini sağlarken aynı zamanda olayın ruhunu ve felsefesini açığa çıkaran birer araç niteliğindedir (Özkaynak, 2013: 190).

Anadolu'daki sözlü anlatı geleneği, masal formellerinde İslam öncesi Türk inanışları ile İslam sonrası motifleri bir araya getirerek zengin bir içerik oluşturmuştur. Bu durum, masalların sadece eğlenceli anlatılar olmanın ötesine geçerek toplumsal değerleri ve dinî unsurları aktaran önemli bir iletişim aracı hâline gelmesini sağlamıştır. İslam öncesi dönemdeki doğa ve kahramanlık imgeleri, İslam sonrası erdem ve ahlak temalarıyla harmanlanarak, din ile kültür arasındaki etkileşimi güçlendirmiştir. Böylece masal formel yapılarına yansıyan bu zengin içerik, Anadolu'nun kültürel kimliğini ve tarihsel süreç içindeki dönüşümünü ortaya koymaktadır.

Anlatıcı, masalı aktarırken genelde iki kaynaktan beslenir. Birinci kaynak anlatıcının kişisel kimliği, ikinci kaynak ise toplumsal kimliktir. Masal anlatıcısının kişisel kimliği, metni şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. Bu kimlik, anlatıcının dinî inançları, ahlaki değerleri, yaşam deneyimleri, eğitim düzeyi ve hatta psikolojik durumu gibi faktörlerle beslenir. Anlatıcı, masalı aktarırken bilinçli veya bilinçsizce bu unsurları metne yansıtır. Anlatıcının kişisel kimliğinin en belirgin olduğu yerlerden biri de formellerdeki dil ve sembollerdir. Dindar bir masal anlatıcısı masala “Bismillahirrahmanirrahim” ile başlayabilir. Bu, hem metni kutsal bir çerçeveye oturtur hem de dinleyiciye “İslami bir anlatı” izleyeceği mesajını verir. Kötü karakterleri “şeytanın işbirlikçisi” olarak tanımlayabilir veya iyilerin zaferini “Allah'ın lütfu” ile açıklayabilir. Dindar olmayan bir anlatıcı dinî referansları minimize edebilir veya tamamen dünyevi bir dil kullanabilir. Dindar bir anlatıcı masala başlarken “Bir varmış,

bir yokmuş. Allah’tan başka kimse yokmuş” formelini kullanırken diğer anlatıcı sadece “Bir varmış, bir yokmuş” şeklinde nötr bir başlangıç tercih edebilir. Toplumsal kimlik, bir toplumun tarihsel süreçte oluşturduğu ortak değerler, inançlar, semboller ve pratikler bütünüdür. Masal formelleri ise bu kimliğin en yoğun şekilde kodlandığı yapı taşlarıdır. Formeller, anlatıcının bireysel tercihlerinin ötesinde, toplumun kolektif hafızasını, kültürel kimliğini ve ideolojisini yansıtan kültürel şifreler olarak işlev görür.

Anlatıcının, dinleyenleri masal âlemine davet etmek için kullandığı formellere giriş formelleri denir. Bu bölüm dinleyicinin dikkatini masala çeker ve bu yolla dinleyici masalı takip etmeye başlar. Giriş formelleri, dinleyicilere masalın büyüğü atmosferini hissettirir ve onları anlatıya dâhil eder. Bu yapı, dinleyicilerin hayal gücünü harekete geçirerek onları farklı bir dünyaya taşıma sürecini başlatır. Anlatıcı, bu formellerle masalın kapılarını aralayarak dinleyicilerin yeni bir deneyim yaşamalarını sağlar. Böylece, masalın derinliklerine ve karakterlerine daha kolay bir şekilde geçiş yapılır. “Masallarda bir anlatı ögesi olarak yer alan başlayış formelleri kendi geleneği içerisinde anlatıcının anlatıya başlamak için kullandığı; kimi zaman tek bir kısa sözden oluşan, kimi zaman da uzun bir sözden ya da sıralı sözlerden oluşan ve tamamen anlatıcının tercihin ve ustalığına bağlı olarak söylenen tipik sözlerdir.” (Karagöz, 2020, s. 64).

Anlatıcının ve toplumun kimliği en çok giriş formellerinde kendini hissettirmektedir. Masal başlarında en çok kullanılan formellerden olan “Bir varmış, bir yokmuş.” formeline “Allah’ın kulu çokmuş.”, “Allah’tan gayrı kimse yokmuş.” (Seyidoğlu, 1999: 49), “Allah dışında kimse yokmuş.”, “Allah’tan büyük kimse yokmuş”, “Allah ve peygamberlerden daha büyük kimse yokmuş.” (Aslan, 2024, s. 186-310), “Çok demesi günahı.” (Şimşek, 2001: 5), “Allah’ın kulu çokmuş, çok demesi günahı.” (Sakaoğlu, 2002: 527, Boratav, 2001, s. 61), “Allah’ın kuli çokhmiş.” (Beysanoğlu, 1946: 379). “Bir var ımış, bir yoomuş. Allah’dan artı kimse yoomuş.”, “ Bir varmış, bir yokmuş. Çok demesi günahmış...” (Erşahin, 2011: 53) gibi Allah’ın varlığını, birliğini ve büyüklüğünü ifade eden dinî formeller sık sık kullanılmaktadır.

Anadolu’da masallar genellikle “Bir varmış bir yokmuş...” formeli ile başlar. “Yemişler içmişler muratlarına ermişler...” formeli ile biter. Çoğu araştırmacı, bu formelleri akla ve mantığa ters düşen, saçma sapan sözcüklerin seçimi ile aliterasyon unsurlarına dayalı bir dil ögesi olarak tanımlar. Bu tanım, tekerlemelerin yüzeysel ve eğlendirici yönünü vurgulasa da aslında bu yapıların altında yatan derin anlamların göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Bu formeller şathiyeler gibi anlam derinliği taşıyan ve sembolik bir anlam barındıran ifadelerdir. Söz konusu formellerin yüzeyinde görünen eğlenceli dilin ötesine geçildiğinde insan hayatına, toplumun dinamiklerine, felsefi düşüncelere ve tasavvufi anlayışlara dair zengin bir bilgi birikiminin gizli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan, tekerlemelerin incelenmesi sadece bir dil oyunu değil, aynı zamanda birer bilgi arşivi ve düşünsel birikim kaynağı olarak değerlendirilmelidir. Bu formeller, bireylerin dünyayı ve varoluşu anlamlandırma süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, formellerin yüzeydeki eğlenceli ve absürt görüntülerinin arkasında, derin bir anlam ve düşünsel işlevsellik barındırdığını göstermektedir. Bu formelleri çözümlemek,

onları yüzeysel bir eğlence unsuru olarak değerlendirmekten ziyade, anlamlarını derinlemesine keşfetmek ve bu süreçte ortaya çıkan felsefi ve tasavvufi derinlikleri anlamak için bir fırsat sunmaktadır (Şimşek, 2019: 868).

“Bir varmış bir yokmuş” ifadesinin sonunda eklenen “Allah’tan başka kimse yokmuş” formeli hem mitolojik hem de tasavvufi boyutlarıyla toplumun inanç yapısının altındaki derin manayı ortaya koymaktadır. İslam’ın tevhit inancı varlıkların sadece Allah’ın bir yansıması olduğu düşüncesiyle birleştiğinde, “bir varmış bir yokmuş” türündeki formellerin anlamını derinleştirir. Dinî inanç, toplumsal yaşamın birçok alanında etkili olup günlük ritüellerden sosyal normlara kadar geniş bir yelpazede kendini gösterir. Bu anlatılar, bireylerin ve toplulukların varoluşsal sorularına cevap bulma çabalarına yön verdiği gibi, aynı zamanda toplumsal kimliklerinin güçlenmesine ve korunmasına da katkıda bulunur. “Allah’tan başka kimse yokmuş” gibi ifadeler yalnızca Tanrı’nın varlığını güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı ve birlikteliği pekiştiren bir unsur hâline gelir. Bu anlatıların temelinde yatan inanç, toplumu ruhsal bir bağ ile birleştirirken bireylerin kendilerini Tanrı’nın bir parçası olarak görmelerine de yardımcı olur.

Anlatıcı yapısı, bu ifadelerin nasıl ve kimler tarafından aktarıldığını, bu süreçte hangi toplumsal veya kültürel bağlamların ön plana çıktığını anlamamıza olanak tanır. Genellikle geleneksel anlatıcılar toplumun değerlerini, inançlarını ve kolektif deneyimlerini yansıtan birer aracı olarak ortaya çıkar. Bu kişiler, anlatılarını zenginleştirerek ve dönemin şartlarına göre uyarlayarak, toplumsal hafızayı canlandırma görevini üstlenirler. Masalların başında kullanılan “bir varmış bir yokmuş” gibi ifadeler, dinleyicinin dikkatini çekerken, aynı zamanda bilinmeyen bir gerçekliğe girişin kapısını aralar. Bu anlatım tarzı, dinleyiciye katılma ve masalın bir parçası olma hissi verir. Bu durum, toplumsal etkileşimi pekiştirir ve dinleyiciler arasında ortak bir kültürel bağ oluşturur. Anlatıcılar, masallarını genellikle toplumun dinî, ahlaki ve sosyal normlarını vurgulayarak kurgularlar; bu nedenle “Allah’tan başka kimse yokmuş” gibi ifadeler masalın derinliğini artırır.

Masal başında en çok kullanılan formellerden biri de “Bir varmış bir yokmuş çok söylemesi günahmış.” formelidir. İnsanın düşünce ekseninde var olan en büyük unsurlardan biri de toplumun dinî değerleridir. Dinî perspektiften değerlendirildiğinde “çok söylemesi günahmış” sözü dilin kullanımı ve toplumda oluşturabileceği etkilerle ilgili önemli mesajlar taşır. İslam’da sözün büyük bir önemi vardır. “Söz gümüşse, susmak altındır.” atasözüyle de ifade edilen bu durum, gereksiz konuşmanın ve fazla lafın zararlı olabileceğini vurgular. Kur’an-ı Kerim’de de çeşitli ayetlerde dil ile ilgili dikkatli olunması gerektiği, kötü sözlerin yıkıcı etkileri ve gereksiz tartışmalardan kaçınılması gerektiği belirtilmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de yer alan İsrâ 53. ve Ahzâb 70. ayetler, bireyin dil kullanımı üzerinden ahlaki bir sorumluluk taşıdığına işaret eder. Bu ayetlerde, sözün içeriği kadar üslubunun da önemli olduğu vurgulanmakta; müminlerin doğru, ölçülü ve nezaket temelli bir iletişim biçimi benimsemeleri emredilmektedir. Böylece dilin, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yapıcı veya yıkıcı etkiler

doğurabileceği ifade edilerek söz söylemenin etik boyutu ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda “çok söylemesi günahmış” ifadesi, kelamın az da olsa etkili bir şekilde kullanılması gerektiğine dair bir hatırlatmadır.

İnsanoğlunun en belirgin özelliklerinden biri, düşünme ve konuşma yeteneğidir. Bu beceri, insanların düşüncelerini, hislerini, arzularını ve ihtiyaçlarını ifade etmelerini sağlar. Konuşma, insanlar arasında bağlantı kurmayı kolaylaştırırken hatalı ve düşünmeden yapılan bir konuşma ise insanı zor duruma düşürebilir. Bu noktada, dil, insanı ya yüceltir ya da küçük düşürür. Bu yüzden, kelimelerimizi seçerken dikkatli olmalıyız. Hz. Ali'nin “Akıllı insanın dili kalbinin arkasındadır; önce düşünür, sonra konuşur; ahmağın kalbi ise dilinin arkasındadır; önce konuşur, sonra düşünür.” sözü, düşüncelerin ve kelimelerin özenle işlenmesi gerektiğini vurgular. İnsanlara bir ağız ve iki kulak verilmiş olması, dinleyip düşünmenin, kelimeleri özenle seçmenin bir teveccühüdür. Bu, “iki kez dinle bir kez söyle” anlayışının bir yansıması olarak kabul edilebilir. Masal anlatıcıları da bu önemli konuya kayıtsız kalmamış; dinleyicilerini uyarmak amacıyla “çok söylemesi günahmış” diyerek, sözün kıymetini ve dilin kullanımında dikkatli olunması gerektiğini ifade etmiştir (Özkaynak, 2013: 66). Bu değerlendirme, dinleyiciler için bir uyarı ve bilgelik göstergesidir; fazla söylemenin, gereksiz tartışmaların ve düşüncesizce konuşmanın doğurabileceği olumsuz sonuçlara işaret eder. Dilimiz ve konuşmalarımız üzerindeki kontrolümüz; hem kendimiz hem de çevremiz için büyük bir sorumluluktur. Düşünme, dinleme ve etkili bir şekilde ifade etme yetisi, insan ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, dilin dikkatli ve anlamlı bir şekilde kullanılması, hem bireysel hem de toplumsal huzur için elzemdir.

Anadolu toplumunda insanlar, genellikle sohbetlerin derinliği ve kalitesiyle ölçülür. Boş ve yüzeysel konuşmalardan kaçınılması gerektiği vurgulanır çünkü boş lafların, insanları zaman kaybına ve ruhsal gerginliklere sürükleyebileceği inancı yaygındır. Bu nedenle, kültürel normlarda, dilin kötüye kullanılmasının da birçok olumsuz sonuç doğurabileceğine dair bir bilinç vardır. Ayrıca gıybet ve yalan gibi olumsuz durumların, toplumsal ilişkileri nasıl zedeleyebileceği de sık sık dile getirilir. Çok konuşma da gıybet, iftira, yalan söyleme, isyan etme gibi olumsuz davranışlara neden olabilir. Bu durumda, çok konuşan kişi, istemeden de olsa günah işlemiş olur. Hem günah işlenmediyse bile gereksiz ve sıradan sözlerin de kimseye yararı yoktur. Dilin kötüye kullanılması sadece bireyi değil, çevresindeki insanları da olumsuz etkiler. Anadolu insanı, toplumun huzurunu ve dayanışmasını öncelikli olarak değerlendirir ve bu yüzden dilin doğru kullanımı hayatın önemli bir parçasıdır. Anadolu kültürü, az ancak anlam dolu konuşmanın, insan ilişkilerini güçlendireceği ve toplumsal barışı sağlayacağı inancını taşır. Bu bağlamda, dilin birtakım sorumlulukları olduğunu ve dikkatle kullanılması gerektiğini öğretir.

Anadolu’da anlatılan birçok masal anlatıcının kendisine, anne ve babasına, dinleyiciye ve dinleyicileri anne ve babasına rahmet okuyan formellerle başlar ve bunlarla biter. “Allah’ın rahmeti dinleyenlerin ve hazırda bulunanların üzerine olsun.”, “... Allah’ın

rahmeti annemin babamın ve senin annenin babanın üstüne olsun.”, “... Allah’ın rahmeti benim, senin, annelerimizin ve babalarımızın üstünde olsun.” (Aslan, 2024: 65-194). “Bizi hazır dinleyenlerin anasına babasına rahmet olsun...” (Helimoğlu Yavuz, 2009: 446) gibi dua motifleri masal formellerinde kullanılmaktadır.

Anlatıcı tarafından masalın başında ve sonunda yapılan dualar, rahmet okuma ya da iyi dilekler, dinleyicileri ruhsal olarak masala hazırlamak için kullanılır. Bu durum onların masal ile duygusal bağ kurmasını kolaylaştırır. Dua, Anadolu masallarında hem formel olarak hem metnin içeriğinde kullanılan önemli bir motif olarak karşımıza çıkar. Bu kavram, insanların çaresizliklerini aşma arzusunu ve ruhsal, fiziksel ya da sosyal yetersizliklerini ortadan kaldırmayı simgeler. Dualar, toplumsal ve kültürel bağlamda derin bir anlam taşır; zira dil ve kültür ilişkisini yansıtan söz kalıpları içinde yer alır. Anadolu masallarında dualar, dinî bilincin doğal bir parçası olarak ibadet hayatıyla iç içe geçmiş durumdadır. İnsanların ulaşamadıkları istekleri ifade etmesine olanak tanırken aynı zamanda toplumdaki inanç sisteminin de bir yansımasıdır. Dualar ayrıca sözlü kültürün dinamiklerinde önemli bir rol oynar, bu nedenle günlük yaşamın her alanında bilinçli veya bilinçsiz olarak kullanılırlar (Eren, 2017: 355-372). Toplumun inanç yapısının en çok yansıdığı dinî ritüellerin başında dua gelir. Dua, kişinin içsel bir iletişim kurarak ruhsal huzur bulma çabasıdır. Bireysel olarak insanların içsel karmaşalarını, sevinçlerini ve kederlerini ifade etme aracı olarak bireyde güç ve dinginlik hissettirirken, toplumsal ve kültürel kimliğin de önemli bir parçasıdır.

Toplumda kullanılan “rahmet okumak” ifadesi, vefat eden bir kimse için dua etmek, onun affedilmesini ve ilahi merhamete mazhar olmasını dilemek anlamına gelmektedir. Bu ifade, özellikle yas süreçlerinde, cenaze merasimlerinde ve anma etkinliklerinde sıklıkla yer bulur. Anadolu anlatı geleneğinde, masal anlatıcılarının dinleyicilerin ebeveynlerine rahmet dilemeleri, atalar kültüne yönelik dolaylı bir göndermedir. Atalar kültü; ölmüş atalara saygı gösterme, onlar adına adak adama ve çeşitli ritüeller gerçekleştirme şeklinde tezahür eden bir inanç sistemidir. Bu kült, genellikle patriarkal yapının hâkim olduğu toplumlarda görülür. Söz konusu inanç sistemi, ölmüş ataların—özellikle baba figürlerinin—ruhani varlıklarının yaşayanlar üzerinde etkili olabileceği düşüncesine dayanır. Atalara yönelik hissedilen minnettarlık ve saygı, bu kültün temelini oluşturan başlıca unsurlar arasında yer alır (Günay ve Güngör, 2015: 61). Masal anlatıcısı masal başında ve sonunda sürekli bu ifadeleri söylemeleri atalar kültüründe ölen insanların bu âlemde bulundukları ve insanlarla temasa devam ettikleri inancına göndermede bulunurlar.

Masallarda anlatıcılar dinleyicilerin anne babasına dua edip rahmet etmekle beraber şeytanı lanetledikleri formeller de kullanırlar. Bu formeller “Allah’ın rahmeti dinleyenlerin ve hazırda bulunanların, laneti de duvar deliğindeki şeytanın üzerine olsun.”, “Allah’ın rahmeti dinleyenlerin laneti de kapı ve duvar diplerindeki şeytanın üzerine olsun.” (Aslan, 2024: 65-194) ve “Masamız çalı çırpıda kalsın. Duvar dibindeki şeytanların dışında ...” (Helimoğlu Yavuz, 2009: 446) şeklindedir.

Masallardaki şeytan figürü ile mitolojik inançlarda yer alan kara iyeler arasında önemli bir bağlantı vardır. Kara iyeler, insanoğluna zarar veren olumsuzluklarla ilişkilendirilen varlıklardır. Bu varlıkların felaketler, hastalıklar ve ölüm gibi kötü olaylara sebep olduğuna inanılır. Genellikle yer altında, karanlık mekânlarda veya terkedilmiş mağaralarda yaşadıkları düşünülür. Kıtık, deprem ve sel gibi felaketlerin arkasında bu varlıkların olduğu sanılır. Zamanla dinî inanışlardaki değişimle birlikte bu kara iyeler “şeytan” veya “cin” gibi terimlerle anılmaya başlamıştır. Ancak halk inançlarına dayanan eski isimlendirmeler hâlâ kullanılmaktadır ve bu durum kültürel mirasın bir parçası olarak devam etmektedir (Durbilmez ve Gümüş, 2022: 49).

Toplumun inanç yapısı göz önüne alındığında masal anlatıcılarının masal başlarında neden şeytana lanet okudukları ve ondan Allah’a sığınmanın bir emrin gereği olduğu anlaşılmaktadır. Kuran’da şeytan, insanın en büyük düşmanı olarak tanımlanmakta ve onun kötü arzularla insanları yoldan çıkarma çabaları vurgulanmaktadır. Şeytan, insana sürekli vesvese vererek nefsin içindeki kötülükleri tetikler: “Derken şeytan onlara (Adem ve Havva’ya) fısıldadı.” (Araf, 7/20). Şeytanın etkisi altında kalmamak için Allah’a sığınmak gerektiği belirtilir: “Ne zaman şeytandan kötü bir düşünce seni dürtürse Allah’a sığın...” (Araf, 7/200). Kur’an’ın öğretilerine göre insanlar helal ve temiz nimetlerden yararlanmalı; ancak şeytanın adımlarını takip etmemelidirler çünkü o açık bir düşmandır: “Ey insanlar! Yeryüzündeki helâl ve temiz nimetlerden yiyin. Şeytanın adımları ardınca gitmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.” (Bakara, 1/16). Masal anlatıcısı, toplumun inancı bağlamında insanı günaha sevk eden bu fısıldamalar karşısında güvenli bir liman bulmak için sürekli olarak Allah’a yönelmek gerektiğini dinleyicilere anlatmak için bu formelleri sürekli kullanır. Ancak, şeytan veya şeytansı varlıkların varlığı yalnızca İslâm ile sınırlı değildir; pek çok farklı kültür ve inanç sisteminde, iyi ve kötü güçler arasında bir çatışma teması vardır. Bu çerçevede, kötülüğü temsil eden, insanı yoldan çıkaran veya vesvese veren varlıklar farklı isimler ve özelliklerle karşımıza çıkar. Dolayısıyla, şeytana lanet etme geleneği, sadece Müslüman toplumlara özgü olmayıp evrensel bir motif olarak düşünülebilir.

Şeytana lanet içeren formellerde “duvar deliğindeki şeytan” ve “kapı ve duvar diplerindeki şeytan” ile şeytanların bulundukları mekânlar ve girdikleri yerler ifade edilmiştir. Toplum içerisinde şeytanların çeşitli mekânlarda gizlenip saklanabileceğine dair bir anlayış bulunmaktadır. Özellikle mezarlıklar, harabe alanlar ve namaz kılınmayan evler gibi yerlerin şeytanların tercih ettikleri ortamlar olduğuna inanılır. Bu bağlamda, peygamberimizin sözleriyle desteklenen bir görüş vardır; şeytanların kötü ruhlarla birlikte yaşayan insanları sevdiği ve pis kokulara ilgi duyduğu ifade edilir. Peygamberimiz (S.A.V): “Her kim evine girerken ‘Bismillâh’ demezse bilsin ki evine iblisle birlikte girer.” buyurmuştur. Kim yatağa besmelesiz girerse onunla birlikte yatarlar. Onlar da şöyle der: “Hem barınacak yer buldum hem doyacak sofraya buldum hem de yatacak yatak buldum.” Hem dinine hem de geleneklerine bağlı toplumumuzda şeytandan sığınmanın bu anlatılarda bu derece yer alması halkın inanışlarından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda, günlük yaşamda yapılan bazı uygulamalarla şeytandan korunma amacının güdüldüğü görülmektedir. İnsanların bu uygulamalar

aracılığıyla evlerine ve yaşam alanlarına bereket getirmek istedikleri düşünülmektedir. Bunu yapmadıkları takdirde, şeytanlarla birlikte olabileceklerine inanılır. Toplumun geleneklerinde ve inançlarında şeytandan korunma teması oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu durum, insanların manevi güvenlik arayışı ile ilgili derin köklere sahip geleneksel değerlerden kaynaklanmaktadır. Halk arasında bu tür inançların yaygın olması; lanet okumak veya Allah'a sığınmak gibi davranışlara yönelmeyi teşvik etmektedir.

Masallarda bir olaydan diğerine geçiş yapmayı kolaylaştıran ve anlatıcıların dinleyiciler üzerindeki etkisini canlı tutan bağlayış formelleri de önemli bir işleve sahiptir. Bu formellerde de dinî unsurlar yoğun olarak yer almaktadır. Bu formellerin içinde besmele, âmin, kefen, abdest, namaz, selamünaleyküm gibi dinî kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlar toplumun zihinsel evrenini yansıtan önemli unsurlardır. Bazı masallarda bu unsurlar şu şekilde geçmektedir: “Kız, sabahleyin kapıyı açar ki kadınlar: ‘Bismillah, bu nasıl iştir?’, ‘Birini açar ki ölüler hep kefenli.’” (Seyidoğlu, 1999: 37-49), “Yaşlı adam üç defa dua etmiş Gelin de üç defa ‘Amin’ demiş.”, “Selamünaleyküm! /Aleykümselam!” (Erşahin, 2011: 59). Bu örneklerde görüldüğü üzere, bu formeller yalnızca olayın anlatımı için birer araç değil, aynı zamanda kültürel ve dinî kodların aktarımında işlevsel bir rol üstlenmektedir. Bu tür formellerin oluşumunda hem anlatıcının kişisel ve sosyo-kültürel donanımı hem de masalın kök saldıği toplumun değer dünyası belirleyici olmaktadır.

Anlatıcı, masalı yalnızca aktaran değil; aynı zamanda onu kendi inanç, deneyim ve dünya görüşü doğrultusunda biçimlendiren bir araçtır. Özellikle sözlü kültür ortamlarında, anlatıcı masalın yapısını ve içeriğini dinleyici kitlenin dinî ve kültürel beklentilerine göre düzenler. Burada anlatıcının dinî eğilimleri, masala yön veren temel unsurlardan biri hâline gelir. Örneğin, “Bismillah” gibi bir ifade, sadece bir şaşkınlık tepkisi değil, aynı zamanda İslamî söylemle uyumlu bir korunma ve sığınma çağrısıdır. Bu yönüyle, anlatıcının İslami dünya görüşüne hâkim olması, masalın biçim ve içerik düzeyinde dinî formellerle örülmesine zemin hazırlar. Toplum yapısı ise bu sürecin daha derin ve kolektif boyutunu oluşturur. Masallar, toplumun normatif değerlerinin, korkularının ve umutlarının yoğunlaştığı anlatı alanlarıdır. Özellikle ölüm, ahiret, kefen gibi kavramların masal evreninde kendine yer bulması, söz konusu toplumun dinî sembolizme ve metafizik olgulara verdiği önemin bir

Anlatıcı, halk tarafından kullanılan benzetmeler yoluyla bir varlığı ya da olayı tasvir eden formeller de kullanır. Dinleyicinin nazarını varlığa veya olaya vermek için kullanılan bu formeller masala bir güzellik katar. Bu formel ifadelerde genelde sevgilinin güzelliği mübalağa edilerek aya benzetilir. Daha çok “ay gibi parlamış.”, “yüzü ay gibi parlayan”, “aya sen doğma ben doğayım” şeklinde kullanımlar mevcuttur. Bazı masallarda bu benzetmeler şu şekilde geçmektedir: “Doğan aya, sen doğma ben doğayım, çıkan güneşe sen çıkma ben çıkayım dercesine yakışıklıdır.” (Seyidoğlu, 1999: 27). Bu kızlardan birisi öylesine güzel ve akıllıymış ki, aya sen doğma ben doğayım demiş.” (Helimoğlu Yavuz, 2009: 310-311). “Öle bir kız ki göz görmezse dil tarif edemez.

Aya deyi sen doğma ben doğmuşam güne deyi sen doğma ben doğmuşam.” (Beysanoğlu, 1946: 382). “Yaşlı kadın da on dört yaşındaki bir kız olup, ay gibi parlamış” (Aslan, 2024: 241). Eski Türk kültüründe güneş ve ayın kutsal varlıklar olarak kabul edildiğini ve bu gök cisimlerinin hem doğa olayları hem de insan yaşamı üzerinde belirleyici bir rol oynadığını belirtir. Güneş erkeklik, güç ve koruyuculuk simgesi iken, ay dişil enerji, güzellik ve saflıkla ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle masalarda ayla ilgili yapılan benzetmeler, sadece estetik değil, aynı zamanda mistik bir anlam taşır (Kıyak, 2010: 141-142). Ay, hem ışığı hem de erişilmezliğiyle sevgiliyi tasvir etmekte önemli bir semboldür. Sevgilinin yüzü, âşkın nazarında tıpkı ay gibi parlar; onu görenin gönlünde karanlıklar aydınlığa döner, gece gündüze çevrilir. Bu benzetme sadece sevgilinin güzelliğini anlatmakla kalmaz, aynı zamanda âşkın iç dünyasındaki özlem ve hicranı da dile getirir. Çünkü sevgili, halk şiirinde çoğu kez ulaşılması güç, hayali bir varlık gibidir; tıpkı gökteki ay gibi uzaktadır, ama ışığı hep gönülde hissedilir. Bu anlatım biçimi, halkın kendi iç dünyasındaki duygularla örülmüş bir sevda anlayışını yansıtır. Öte yandan bu parlaklık ve nur, yalnızca dünyevi bir sevgiliye atfedilmez. Halkın gönlünde Hz. Muhammed’in yeri bambaşkadır. Onun yüzünün nurluluğu da sıkça aya benzetilir. İlahi aşk ile beşeri aşk burada iç içe geçer. Âşık, sevgilide gördüğü ışığı aslında Peygamber’in manevi güzelliğiyle özdeşleştirir. Bu da toplumun hem şiir diliyle hem gönül diliyle Hz. Muhammed’e duyduğu derin sevginin ve bağlılığın bir göstergesidir. Onun yüzü ay gibi parlaktır, nur saçar; halk anlatılarında ve ilahilerde bu benzetmeye sıkça rastlanır. Bu benzetmeler, sadece estetik bir anlatım değil aynı zamanda halkın Hz. Peygamber’e duyduğu muhabbetin bir ifadesidir.

Masal boyunca anlatılan olayların bir noktada birleştirilmesinden sonra anlatıcı, masalını uygun bir şekilde bitirmek zorundadır. Anlatıcı, kafiyeli bazı sözlerle masalı bağlarken dinleyicilerin kendisine gösterdikleri ilgiyi de dikkate alan anlatıcı kısa veya uzun olan bir bitiş formeliyle sözlerini bitirir. Toplumun değerleri ve dinleyicinin tutumu, masalın nasıl sona ereceği üzerinde doğrudan etkilidir. Usta anlatıcılar, toplumsal beklentilere ve dinleyici ilgisine göre uygun bitiş formelleriyle masalı sonlandırarak hem geleneksel yapıyı korur hem de toplulukla duygusal bir bağ kurar. Ancak dinleyicinin dikkatinin dağılması ya da anlatıcının toplulukla kurduğu bağın zayıf olması durumunda, masal kimi zaman formelsiz ve ani bir şekilde sona erebilir; bu da anlatıcının toplumla kurduğu ilişkiyi yansıtan bir göstergedir.

Anlatıcının masal sonunda kullandığı bazı formeller toplumun düşünce tarzını ve inanışını yansıtabilmektedir. “Balık bilmezse Halık bilir demişler.” (Alptekin, 2002: 366) formelinde halkın dünyaya ve insan ilişkilerine bakışını yansıtan köklü bir değerler sistemine dayanır. Atasözünde geçen “balık”, yapılan iyiliği bilmeyen, yani nankörlük eden ya da karşılık vermeyen kişi anlamına gelirken; “Halık” yani yaratıcı Allah, her şeyi bilen ve gören yüce varlıktır. Buna göre insan, yaptığı iyilik karşılık görmese de üzülmemeli; çünkü o iyilik, mutlaka yüce bir kudret tarafından bilinmektedir. Bu anlayış, insanı dünyevi karşılık beklentisinden arındırır ve amellerin değerini ilahi bir ölçüye bağlar. Dolayısıyla bu söz sadece bir söz kalıbı değil, aynı zamanda kadim bir hayat felsefesinin ve inanç sisteminin özetidir (Özkaynak, 2013: 120). Anlatıcı,

dinleyiciye dolaylı yoldan şunu söyler: “İyiliği karşılık için değil, insanlığın ve inancın gereği olarak yap.” Böylece masal yalnızca bir eğlence aracı değil, aynı zamanda bir toplumsal terbiye vasıtası olur. Çünkü halk anlatılarında anlatıcı, sadece olayları aktaran biri değil, aynı zamanda ahlaki bir rehberdir. Onun sözü, sadece olayları değil, değerleri de taşır.

Bitiş formelleri, giriş formelleri birlikte anlatıcı ve toplumunun duygu ve düşünce dünyasının yansımasının görüldüğü formellerdir. Toplumun temelinde yer alan aile kutsiyeti, helal rızık, kader inancı, doğruluk, ahiret beklentisi gibi kavramlar bu ifadelerle vurgulanır. Masalın başındaki formellerde olduğu gibi sonundaki formellerde de dua motifinin yoğun kullanıldığı görülmektedir. “Bu hikâye burada oldu tamam, Allah selametlik versin, ben bırakıp geldim.” (Sakaoğlu, 2002: 417), “Onlar yedi içti, dünyadan göçtü, siz de yiye için, dünyada safa sürün. Allah nasip etsin.” (Sakaoğlu, 2002: 346), “Onlara mesel size sağlık... siz de yiye için dünyada safa sürün. Allah muradınızı versin.” (Sakaoğlu, 2002: 367), “Yeyiler içiler muradlarına geçiler. Allah bizide murada erdire. “Dallan Rihamın Dallan” (Beysanoğlu, 1946: 302), “Onlar yemiş içmiş, yerin dibine geçmiş. Kalan günleri Allah bize bağışlasın.” , “Dinleyenlerin de geçmişine rahmet.” (Erşahin, 2011: 61-110), “Masalımız burada bitti. Biz kaderimizden razıyız, Allah razı olmayan herkesi de razı etsin. Biz iyilikle kaldık siz de iyilikle gidin.” (Aslan, 2024: 285). Bu bitiş formelleri, masalın sadece bireysel bir anlatı değil, kolektif bir yaşam anlayışının ve dinî-manevi değerlerin taşıyıcısı olduğunu açıkça gösterir. Dua ifadeleriyle dinleyicinin sadece birey değil, bir aile yapısının uzantısı olarak görüldüğünü; soy bağının ve geçmişin dua ile anıldığını gösterir. Bu, kuşaklar arası saygı ve dua kültürünün masallara da yansıdığını gösterir. Masal anlatıcısı, bu formel sözlerle sadece anlatısını sonlandırmaz aynı zamanda dinleyiciyle gönül bağı kurar, onlara dua eder, nasihat verir, bazen de içsel duygularını açıklar. Bu yönüyle anlatıcı, masalın sonunda adeta sahneye çıkıp “ben de buradayım” der ve toplumun bir bireyi olarak kendi yerini hatırlatır.

“Eller ermiş muradına, biz de gelelim Cennet-i alâ'nın tahtına.” (Alptekin, 2002: 237). Bu formel ifadede masal anlatıcısının kendi hayatı ve beklentileriyle masal kahramanlarını karşılaştırdığı görülmekte ve dünyevi değil ahiret odaklı bir temenniyle kendini teselli ettiği görülür. Anlatıcın bu dünyadaki durumundan memnun olmadığı anlaşılmaktadır. Hem kendine hem de topluma inançları gereği ahiret inancına dayanan teselli ve umut anlayışını yansıtır. Anlatıcı, dünyevi mutluluğun herkes için mümkün olmadığını kabul ederek, esas saadetin ahirette yani Cennet'te gerçekleşeceğine dair bir inancı dile getirir. Bu yaklaşım, halkın dünya hayatındaki sıkıntılara karşı dinî bir telkinle sabretmesini ve nihai huzuru öteki dünyada aramasını gösterir. Dolayısıyla ifade, Cennet kavramının halk anlatılarında bir teselli ve denge unsuru olarak nasıl kullanıldığını ortaya koyar.

Bu bitiş formelleri, halk masallarının yalnızca anlatılar değil aynı zamanda duaya, dileğe, temenniye, nasihate ve dinî bağlamlı bir kapanış ritüeline dönüşmesini sağlar. Masal anlatıcısı bu sözlerle hem toplumun ortak değerlerini pekiştirir hem de kendisini bu

kültürel yapının bir parçası olarak konumlandırır. Dinleyicilerle arasında kurulan duygusal, ahlaki ve inanç temelli bağ, bu formeller aracılığıyla daha da güçlenir. Bu yönüyle masal sonları, bireysel anlatıların toplumsal bilinçle buluştuğu özel anlardır.

Sonuç

Anlatıcı ve toplum yapısı arasındaki ilişki, edebi eserlerin derinliklerini anlamak açısından son derece önemlidir. Anlatıcı, sadece bir masalı ileten bir figür değil, aynı zamanda toplumun kültürel, sosyal ve psikolojik dinamiklerini yansıtan bir ayna gibidir. Masal metinleri de sözlü kültür ürünleri olarak anlatıcının ve içinde bulunduğu toplumun dünya görüşünden, inanç sisteminden ve düşünsel arka planından bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda, masalların temel yapı taşlarından biri olan formeller, anlatıcının anlatıya giriş yaparken dinleyiciyi hazırlama ve masalın atmosferine dâhil etme işlevini üstlenir. Dolayısıyla bu formeller, anlatıcının bireysel düşünce yapısını ve yaşadığı toplumun kolektif bilinçaltını yansıtan önemli göstergelerdir. Bu bağlamda formel ifadeler sadece anlatım biçimini zenginleştirmekle kalmaz; aynı zamanda kültürel hafızanın bir parçası olarak da işlev görür. Toplumsal değerlerin ve geleneklerin aktarılmasında önemli bir rol oynayan bu kalıplar, her nesil tarafından yeniden üretilip, geliştirilebilir. Dolayısıyla, formel ifadeler masalın özünü oluşturan unsurlar arasında yer alır ve anlattıkları masalın etkisini artırma işlevi taşır.

Özellikle geleneksel toplum yapılarında din, bireylerin ve toplulukların anlam dünyasını şekillendiren en temel unsurlardan biridir. Toplumumuz binlerce yıllık İslam kültürel mirasının egemen olması, masal formellerinde dinî motiflerin ve referansların belirgin biçimde yer almasını beraberinde getirmiştir. Anlatıcı, kendi dinî ve düşünsel arka planı doğrultusunda, İslami inanç sistemine dayalı formeller üretmekte veya mevcut formelleri bu inanç yapısına uygun şekilde yeniden yorumlamaktadır. Bu durum, masalların yalnızca bireysel bir anlatım biçimi olmadığını, aynı zamanda toplumun ortak değerlerini, inançlarını ve dünya görüşünü aktaran kültürel bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece masal formelleri yalnızca estetik bir unsur olarak değil aynı zamanda bir kültürel aktarım ve toplumsal kimlik inşası aracı olarak da değerlendirilebilir.

Toplumun dinî yapısı, formeller aracılığıyla masalarda somut bir biçimde kendini gösterir. “Allah’ın rahmeti üzerinize olsun” gibi dualar, dinleyiciyle kurulan manevi bağ güçlendirirken, “çok söylemesi günahmış” ifadesi, dilin sorumluluğuna dair İslami öğretilerle örtüşür. Şeytana lanet okuma sahneleri ise toplumun kötülük karşısındaki tavrını ve korunma arzusunu yansıtır. Bu formeller, masalları salt bir anlatı olmaktan çıkarıp, toplumun dinî kimliğinin ve ahlaki sınırlarının taşıyıcısı hâline gelene getirir. Anlatıcı, bu süreçte adeta toplumun vicdan sesine dönüşür.

Sonuç olarak Türkiye sahası masalları, anlatıcıların bireysel yaratıcılığı ile toplumun dinî dokusunun kesiştiği bir kavşaktır. Bu metinler, geçmişin bilgeliğini geleceğe taşıırken, dinleyiciye hem eğlence hem de ahlaki bir rehber sunar. Formeller ise bu süreçte, kültürel hafızanın ve dinî değerlerin nesiller arasında aktarılmasını sağlayan köprülerdir.

Masalların korunması, yalnızca edebi bir mirasın değil, toplumun ruhunun da yaşatılması anlamına gelir.

Kaynakça

- Alptekin, A. B. (2000). Hayvan masallarının formel yapısı. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (7), 157-185.
- Aslan, E. (2008). Türk halk edebiyatı. Maya Akademi Yayınları.
- Aslan, M.Y. (2024). Diyarbakır masal anlatma geleneği ve halk masalları. Akademisyen Kitapevi
- Azadovski, M.(1992). Sibiry'a'dan bir masal anası. (Çev. İlhan Başgöz). Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Beysanoğlu, Ş. (1946). Diyarbakır folkloru ikinci kitap Diyarbakır'da derlenmiş halk masalları. Diyarbakır Matbaası.
- Boratav, P. N. (2001). Masallar-1- uçar leyli. Tarih Vakfı Yayınları.
- Başgöz, İ. (1988). "Masalın anlatıcısı", Masal araştırmaları. Folktalet Studics I, İstanbul.
- Durbilmez, B. ve Gümüş, Ş. (2022). Kırgızistan'da kara iyeler ve devlerle ilgili inanışlar: Kırgız-Türk destanlarından örneklerle. *Millî Folklor*, 17 (133), 58-70.
- Eren, M. (2017). Anadolu sahası Türk masallarında dua motifi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (58), 355-375.
- Erşahin, İ (2011). Kahramanmaraş masalları üzerine tip ve motif araştırması. [Yayımlanmamış Doktora lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Helimoğlu Yavuz, M. (2009). Masallar ve eğitimsel işlevleri. Cumhuriyet Kitapları.
- Sakaoğlu, S. (2015). Türk masalları. Akçağ Yayınları
- Sakaoğlu, S. (2002), Gümüşhane ve Bayburt masalları. Akçağ Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1999). Erzurum masalları. Erzurum Kitaplığı.
- Şimşek, E. (2002). Malatyalı bir masal anası: Suzan Geniş. *Milli Folklor*, 14(56), 109-120.
- Şimşek E. (2001). Yukarıçukurova masallarında motif ve tip araştırması I- II. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları
- Şimşek, E. (2019). Masal formellerinde sembolik anlatım. *Toroslardan Tanrı Dağlarına Türk Halk Biliminin Ulu Çınarı Prof. Dr. Ali Berat Alptekin Armağanı* (1. Baskı, s. 867-874) içinde. Kömen Yayınları.
- Özkaynak, E. (2013). Masal formellerinin sembolik çözümlemesi. [Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz, E. (2020). Masalarda başlangıç formelleri: İdil-Ural (Tatar ve Başkurt) masalları örneği. *Millî Folklor*, 16(128), 60-75.
- Kıyak, D. A. (2010). İslamiyetten Önce Türklerde Güneş Ve Ay İle İlgili İnanışlar. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (6), 133-143.

- Kunos, I. (2001). Türk halk edebiyatı, (Hazırlayan: Tuncer Gülensoy). Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Türkan, K. (2007). Proben'in VIII. cildinde yer alan masallara yansıyan Şamanizm unsurları. Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 8(13), 130-167.
- Walter J. Ong (2013). Sözlü ve yazılı kültür: Sözüñ Teknolojileşmesi. Metis Yayınları.